

Н. Полонська-Василенко

ОЛЕКСАНДЕР ПЕТРОВИЧ ОГЛОБЛИН В ОЧАХ СУЧАСНИЦІ

Моє знайомство з О. П. Оглоблином нараховує вже багато років, число яких добігає до півстоліття. Проте, спочатку воно було тільки «зовнішнім»: ми віталися, коли випадково зустрічалися, розмов я не пригадую. Це був час, коли я в 1920 р., примушена була покинути Київський університет св. Володимира, з яким були тісно зв'язані останні роки мого життя — з 1916 року я була приват-доцентом його. При «реорганізації» університета на Інститут Народної Освіти я вже не знайшла в ньому місця.

Тереном спільної діяльності нашої на деякий час став Археологічний Інститут, найбільш химерний серед всіх «творів» 1920-их років. Заснований у 1918 р., як скромний Інститут, з двома-трьома факультетами, в 1920-их роках він несподівано, головним чином, завдяки настирливості нового директора (М. П. Гулі) перетворився в величезний інститут з кількома факультетами, і ще більшим числом кафедр. О. П. Оглоблин посів катедру історії економічного побуту України, я — катедру Археології України, а також посаду вченого секретаря Інституту. Величезна будова не була тривка і, здається, була ліквідована за рік. Археологічний Інститут повернувся до первісного стану: до лекцій кількох ентузіастів, в холодних аудиторіях гімназії був. Новицької, і нарешті в Будинку Народної Освіти — колишньої І-ої Клясичної гімназії, на бульварі Шевченка. В цьому існуванні Археологічного Інституту, з яким зв'язала я моє життя, Олександр Петрович участі не брав. Діяльність О. Оглоблина була зосереджена на викладанні в Інститутах, що замінили університет, та Інституті Народного Господарства, колишньому Комерційному. Цей шлях не був рівний, доля перекидала його з посади на посаду, то підносячи вгору то кидаючи надолину, до «ДОПР»а включно.

Ми знов зустрілися в 1927 (або 1926) році. Тоді ми обидва були науковими співробітниками Української Академії Наук і з того часу почалися у нас тісні наукові зв'язки, які незабаром перетворилися в дружбу, яка витримала понад 30 років нашого бурхливого життя, територіальну віддаль, різницю віку, — все це витримала вона — і зв'язує нас тісними нитками, Америку й Європу, Лудлов та Дорнштадт.

Віддаль, правда, не така велика, завжди розділяла нас. Ми з

Олександром Петровичем мешкали на різних полюсах Києва: він на території, найбільш овіяній спогадами глибокої старовини, на Подолі. Будинок, де мешкав він, стояв там, де проїздив колись герой «Слова о полку Ігоревім», Ігор Святославич, коли повернувся до Києва з половецького полону — на поклін до Богородиці Пирогощої. А з вікон модерного будинку Олександра Петровича видно було перлину українського барокко XVIII стол. — Покровську церкву. Я мешкала на «новому строєнні», частині Києва, що її почали забудовувати в 19 стол. після заснування університету. Вулиця, на якій мешкала я, носила на честь Т. Шевченка назву Тарасівської. Зв'язувала наші віддалі трамвайна лінія, якою дуже рідко, навіть для Києва советських часів, проходив трамвай, але розділяли дві круті гори — на Поділ — Андріївський «спуск», до мене — Тарасівська гора. Все це, разом з постійним науковим навантаженням нас обох, дуже утруднювало наші зустрічі. Залишалася Академія Наук — але в тому людському гармидері, що завжди панував там, було не до розмов на наукові теми... Проте залишався ще шлях, яким ми широко користувалися: телефон, який сполучав наші помешкання. І часто, якщо не що вечора, починалися між нами безконечні телефонні розмови. Наш спільний приятель, академік Д. І. Багалій, писав колись до мене з Харкова, що, коли він згадує Київ — йому спадає на думку довгий, довгий телефонний дріт, а на кінцях його висять — на одному — Олександр Петрович, а на другому — Наталія Дмитрівна. Компромісом для ВУАН стала деякою мірою Комісія для вивчення соціально-економічної історії України, заснована акад. Багалієм. Заступником його був О. П. Оглоблин, вчений секретарем — я. Але комісія не змінила характеру наших відносин: вона стала незабаром свого роду клубом, де збиралися її співробітники та учні О. П. Знову — не було часу для індивідуальних розмов, і як раніш — центральним сполученням залишався телефон.

І от одного разу Олександр Петрович, підчас довгої розмови, раптом спитав мене: хто на мою думку був правдивим автором «Історії Русів»? Я тоді не включала «Історію Русів» до кола моїх зацікавлень і успадкувала від мого чоловіка М. П. Василенка погляд, як його так і О. М. Лазаревського, що цим автором був Г. Полетика. Олександр Петрович докладно — по телефону вже, розбив цей погляд. На моє запитання — кого ж вважає він за автора — він відповів, що ще не знає. Це був момент, який зробив на мене велике враження і примусив переглянути матеріяли, що давали підставу для кандидатури Полетики.

Час ішов, насувалися інші наукові інтереси, захоплювали і час, і увагу в нас обох. Сесія Академії Наук в Полтаві 1939 року, мій докторат в Московській Академії Наук, в листопаді 1940 року (засідання, на якому виступав Олександр Петрович, як мій рецензент. Інші рецензенти були академіки В. І. Пічета та проф. О. М. Савич). Нарешті сесія Української Академії Наук у Львові на весні 1941 року, на якій виступали і Оглоблин і я. Поворот до Києва — й за

кілька днів почалася війна. Загальний, страшний сумбур під загрозою примусової евакуації до Уфи. І раптом тиша. Нема Академії Наук, нема високих шкіл, але нема й засобів для існування вчених, нема шляхів сполучення, нема електрики для вчених, нема телефона. На деякий час О. П. — голова київської міської управи, я — директор інститутів то історії, то археології, і нарешті, Центрального архіву давніх актів.

Є певна свобода «від науки», бо нічого не друкується. Нею широко користується Олександр Петрович і цілими днями працює над «Історією Русів». Хто знає, може, за інших загальних умов життя не міг би він так наполегливо, не відриваючись, без перешкод працювати над «Історією Русів».

Наступає 1942-ий рік. Життя якось «стабілізується», і одного дня до нас, на Тарасівську, приходять пішки зі свого Подолу Олександр Петрович. Крім наших дружних розмов, робить нам, мені та моему чоловікові, з яким їх в'язала тісна дружба, пропозицію: прочитати нам свою розвідку про «Історію Русів». Можна уявити, з якою радістю прийняли ми цю пропозицію. Після того, протягом цілого ряду неділь — бо в робочі дні ми з чоловіком працювали в наших установах — приходив до нас Олександр Петрович. Ми якось «обідали», не знаю вже чим, пригадую, що в цих обідах поважне місце належало «тортові», що його робив мій чоловік з кришок чорного німецького хліба та меляси. Цей торт згадував Олександр Петрович ще на еміграції, де торти були на всі смаки. Одного разу приніс він делікатес-подарунок Анни Якимівни (своєї дружини), булку. Звичайно, справа була не в цих «лукулових» обідах. Після них Олександр Петрович починав читати свою розвідку — прочитав він нам її всю. Пізніш, коли він надрукував багато статей, присвячених «Історії Русів», спитала я його — чи надрукував він її цілком? Він дав негативну відповідь, а шкода! Поступово, крок за кроком, сторінка за сторінкою досліджував він цей великий твір, цю «вічну книгу незалежності України». Досліджував він спочатку ті топографічні назви, якими сповнений текст. Олександр Петрович добре знає Новгород—Сіверщину і це дало йому можливість, якої мабуть не має ніхто з дослідників, порівняти ці топографічні назви з сучасними — і ця аналіза дала блискучі наслідки: села, річки, гаї, все це відповідає сучасним назвам. Ті вказівки, що проходять непомітними для рядового читача — як «праворуч» — від певного місця, або ліворуч при порівнянні з сучасними, відповідали пейзажеві Новгород-Сіверського. Таку аналізу перевів він з прізвиськами, що згадуються в «Історії Русів». Крім дійсно існувавших, відомих осіб, там згадується багато, як гадали дослідники, вигаданих імен. Олександр Петрович звернув увагу, що більшість з них згадувалася в різних архівних документах Новгород-Сіверщини. Зі всіх поглядів — стало ясно, що написати «Історію Русів» міг тільки той хто добре знав Новгород-Сіверщину та її минуле.

Ця частина дослідження Олександра Петровича має величезне значення і для історичних, і для методологічних дослідів його.

Цю методу дослідження Олександр Петрович визначив терміном «мікроаналізи», стосовно до цієї дійсно виключно тонкої дослідницької праці. Вона, ця аналіза, поклала ґрунт для дальших дослідів Олександра Петровича. Він став шукати хто міг з інтелігенції Новгород-Сіверського бути автором «Історії Русів»? Шукання автора довело Олександра Петровича до блискучого висновку: таким автором могла бути особа, що належала до того цікавого гуртка людей, різного походження, яких доля привела до Новгород-Сіверського, одних — завдяки службі в Новгород-Сіверських установах, інших — як дідичів. Всіх притягав в кінці XVIII стол. Новгород-Сіверський, як центр Новгород-Сіверського намісництва. Ці люди об'єдналися головне через свої національно-політичні переконання й культурні інтереси. То були «автономісти», як називали їх в XVIII стол., українці-самостійники, як назвали б їх в наші часи.

Чим глибше вів дослідження Олександр Петрович — тим більше осіб міг він зарахувати до членів цього гуртка. Це відкриття Олександра Петровича має не менше значення ніж два перші, і всі вони: топографія, імена і наявність гуртка автономістів, члени якого поділяля ідеологію «Історії Русів» — роблять безспірним головний висновок Олександра Петровича, про Новгород-сіверське походження цього твору.

На підставі всіх цих досліджень, почав Олександр Петрович розшуки: хто ж був правдивим автором «Історії Русів»? Звичайно, давно вже відмовилися історики вважати за автора архієпископа Юрія Кониського, що був лише добре знайденим псевдонімом. Відкинув Олександр Петрович і інших кандидатів — батька та сина Полетик, і звичайно — князя Миколу Репніна. У Києві він висунув нового кандидата — спочатку одного з Ханенків, а потім письменника й громадського діяча Опанаса Лобисевича, проти кандидатури якого намагалася протестувати я. Ім'я автора має подвійне значення: за допомогою його можна розв'язати четверте дуже важливе питання: час написання «Історії Русів». Звичайно, як давно вже відкинуто авторство Юрія Кониського, так не витримує критики й дата ніби то закінчення «Історії Русів»: 1769. Вона закінчена значно пізніше — під кінець XVIII, або на початку XIX стол. Тут дата допомагає встановити автора, і навпаки — біографія автора допомагає датувати «Історію Русів». Сам Олександр Петрович не надавав особі автора головного значення в своєму досліді. Він був сильніший в поборюванні інших кандидатів, ніж в обороні власних. Пізніш, у Львові мені довелося бути на дискусії між О. П. Оглоблином та академіком М. В. Возняком. Перший відстоював тоді авторство Лобисевича, другий кн. Олександра (?) Безбородька. В цій дискусії переможцем вийшов О. П. Оглоблин, бо він збив аргументи Возняка. Проте дальша «мікроаналітична» праця довела Олександрові Петровичу, що не правий і він. Він відмовився від свого кандидата Лобисевича, і почав шукати далі. Але те-

пер його найбільше цікавить не особа автора, а проблема походження самого твору.

Прошло 27 років з тих зустрічей в нашій маленькій, затишній ідальні, освітленій «каганцем»... Багато праць, присвячених «Історії Русів», надрукував з того часу Олександр Петрович. Але я ніколи не забуду цих розмов, цих читань, в яких відкривалася нам сама основа творчості Олександра Петровича, той шлях, який привів його до його досліджень і зв'язав навіки його ім'я з історією цієї «Вічної книги». Залишається мені побажати авторові нових відкрить і побачити в друку ту велику монографію про «Історію Русів», яку готує він.